

УДК 811.161.2:81'373.611

Н. М. Хрустик,

к.філол. н., доц.,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доцент кафедри української мови

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВОТВОРЕННЯ

У статті розглядаються сучасні тенденції розвитку українського словотворення. З'ясовується, якими є основні закономірності розвитку словотворення, подається їх коротка характеристика, визначаються й аналізуються причини, якими вони зумовлені.

Ключові слова: розвиток української мови, процес словотворення, продуктивність, сучасні тенденції розвитку.

Питання вивчення тенденцій розвитку мови загалом та її окремих підсистем завжди було й нині залишається **актуальним**. Його дослідження дозволяє фахівцям прогнозувати, що чекає на мову в майбутньому, яким буде її подальше функціонування. І. І. Ковалик зауважує: «Наукові лінгвістичні узагальнення основних закономірностей, що виявляються у процесі розвитку української мови, становлять одне з важливих завдань сучасного синхронічного і діахронічного вивчення її дериватологічної системи» [2, с. 53]. Під поняттям «основні загальні закономірності розвитку мови» дослідник пропонує розуміти такі тенденції, що охоплюють велику кількість однорідного мовного матеріалу на різних рівнях мови, результати дії яких виявляються і впливають на всю будову і специфіку цієї мови. Основним загальним закономірностям розвитку мови підпорядковуються часткові, індивідуальні тенденції, що певною мірою є конкретним виявом дії загальних закономірностей [2, с. 52]. У різний час тенденції розвитку українського словотворення досліджували І. І. Ковалик [2], В. О. Горпинич [1], Т. А. Космеда [3], А. М. Нелюба [5; 6] вивчають особливості розвитку гендерного словотворення. Т. А. Коць [4] та І. Д. Фаріон [8] розглядають тенденції, пов'язані з формуванням словотвірної норми. Закономірності розвитку словотворення в українській літературній мові другої половини ХХ ст. висвітлюються у праці «Українська мова» за ред. С. Я. Єрмоленко [7].

Мета нашої статті – визначити сучасні тенденції розвитку українського словотворення. **Об'єкт** вивчення – процес словотворення в сучасній українській мові. **Предмет** – закономірності розвитку словотворення на сучасному етапі. Ставимо собі за **завдання** не лише назвати основні тенденції розвитку сучасного українського словотворення, але й певною мірою схарактеризувати їх, а також розкрити причини, якими зумовлена їх поява.

Словотворення – один із найпотужніших засобів розвитку української мови. Саме воно є тим механізмом, за допомогою якого на базі внутрішніх мовних ресурсів та запозичень постійно оновлюється лексична система. Словотвір – вияв мовної динаміки. Позамовні чинники вимагають, а внутрішньомовні сприяють утворенню багатьох нових слів. Основним середовищем активного продукування лексичних одиниць виступає публіцистичний та розмовний стиль. Важливе місце в цьому належить спілкуванню в Інтернеті. Наше дослідження базується на спостереженнях, які стосуються, головним чином, мови ЗМІ, зокрема мовлення Першого каналу українського радіо. Звичайно, глибоке й повне вивчення закономірностей розвитку словотворчого процесу потребує ретельного їх дослідження в усіх стилях української мови. Серед основних тенденцій розвитку українського словотворення спостерігаються такі:

1. Словотвірна імпровізація – одна з найхарактерніших рис сучасного дериваційного процесу. Поява нових слів зумовлена двома основними причинами: одна з них – необхідність якнайточніше та якнайшвидше номінувати предмет, явище, дію, процес тощо, які не мають назви, друга – прагнення до мовної компресії. Відсутність цензури. Відчуття свободи, зокрема відчуття внутрішньої свободи, яке з'явилося у громадян у зв'язку з бурхливими соціально-політичними

змінами в українському суспільстві, матеріалізувалося у процесі словотворчості. Його наслідком є поява багатьох потенційних та okazіональних утворень. Напр.: *банк-помийка, бюджетіада, вікепедист, грантоспоживач, громадянотворення, грошозбиральний, грошопровід, доларизація, євроляпас, живоспів, істероїдний, кастингмани, киевофобія, кібер-простір, коаліціада, коаліціант, кошмарити, ленінопад, лідерчукізм, лугандони, манкуртопарламентар, машина-донор, мерофон, міністр-українофоб, мінстець, музеїзація, недоббитий, недопрезиденти, одепутатитися, омандачений, піночетизація, прокуроропад, прем'єріада, ректоропад, російсько-терористичний, сакральнo-політичний, салбургер, саломан, сепаруватися, стрічконосець, уряд-камікадзе, ціновал, ямковість* тощо.

2. Висока продуктивність таких способів словотворення, як слово- та основоскладання. Фіксується чимало слів, які є результатом дії цих шляхів деривації. Серед лексем – утворення, які виникли на українському ґрунті, а також ті, що з'явилися на базі запозичень. Нерідко слово- та основоскладанням утворюються слова, що поєднують рідномовні та запозичені компоненти. Пор., напр.: *агресивно-слухняний, барабанотерапія, бебі-бум, грантодавець, грантоінструмент, грантоспоживач, громадянотворення, грошозбиральний, грошопровід, депутат-неофіт, електрозлодій, іміджкомплекс, країна-терорист, ланч-конференція, ленінопад, манкуртопарламентар, маркер-рослина, медіаграмотність, оскароносний, прокуроропад, ректоропад, рок-коляда, самоїмідж, сатирик-шовініст, сепаратист-гастролер, старопередноворічний, стрічконосець, уряд-камікадзе, фахівець-іміджмейкер, червонохрестівець* тощо.

3. Висока продуктивність творення слів за допомогою запозичених афіксоїдів, зокрема префіксоїдів. Пор., напр.: *арт-директор, арт-кафе, арт-психолог, арт-ярмарок, гіперактивність, гіпердіагностика, гіперенергетичний, екс-українець, екс-урядовиця, квазіінформування, квазіментальність, максторгівля, мегадім, міні-вибори, міні-ГЕС, необільшовик, псевдобанкомат, псевдобрати, псевдодвері, псевдоеліта, псевдозамінування, псевдопрацівник, псевдореформатор, псевдотериторіальний, ретромайданчик, суперавангардний, суперзлочинець, суперпокупець, суперфаворит, топ-десятка, топ-красуня* тощо. Лексеми, утворені суфіксоїдами: *грантофобія, зрадофіли, киевофобія, путінофіл, путінофоб, шопоманія, шпигуноманія* тощо.

4. Деривати утворюються за зразком як продуктивних (*переговорник, самітник; майданівець, беркутівець, альфівець, айдарівець; псевдореформатор, псевдобрати*), так і малопродуктивних (*альянт, коаліціант, преміант, субсидіант*) та навіть непродуктивних (*агентеса, адвокатеса, драматургеса, клоунеса*) словотвірних типів.

У процесі словотворення запозичені лексеми активно поєднуються з питомими суфіксами (*люструвати, люстраційний, топовий*). Нерідко вони стають вершинами нових словотвірних гнізд Пор., напр.: *люстрація* → *люструвати, люстрований, люстраційний, люстраційно, люстратор* тощо. Для споконвічних слів більш характерна взаємодія із запозиченими префіксоїдами (*квазідержавність, міні-вибори, необільшовик, псевдопрацівник, супербезпечний*).

5. Активне творення слів за допомогою суфікса **-к-а** на базі словосполучень, складених власних назв, у яких у процесі деривації актуалізується одна з лексем (явище універбації). Пор., напр.: *автоцивілка* (цивільне страхування автомобілів),

адмінка адміністративна стаття), *безлімітка* (безлімітне страхування), *дисконттка* (дисконтна картка), *електронка* (електронна пошта), *мажоритарка* (обрання депутатів за мажоритарними округами), *персоналка* (персональний комп'ютер), *шенгенка* (шенгенська віза) тощо. Унаслідок мовної компресії відбувається згортання синтаксичної конструкції в одне слово.

6. Творення дієслів суфіксальним способом від тих іменників, від яких ще донедавна вони не утворювалися: *банкінгувати*, *волонтерити*, *годинити*, *декретувати*, *дефолтнути*, *джазувати*, *зафіналіти*, *іміджувати*, *каменувати*, *кандидувати*, *крахнути*, *кульмінуватися*, *листувати*, *мандражувати*, *сепаруватися*, *результувати*, *улаврити*, *фестивалити*, *фанатити*, *фільмувати*, *толерантувати* тощо. Цей процес продиктований прагненням до концентрації змісту, вираженого словосполученням, в одній лексемі. Пор.: *бути кандидатом* – *кандидувати*, *знімати фільм* – *фільмувати*, *видавати декрет* – *декретувати*.

7. Активне творення відприкметникових іменників безафіксним (нуль-суфіксальним) способом словотворення: *автокефал*, *екстрим*, *деструктив*, *колорад*, *конструктив*, *наїв*, *негатив*, *нейтрал*, *нелегал*, *неформал*, *позитив*, *радикал* тощо.

8. Утворення форм іменників жіночого роду, що позначають назви осіб за професією, родом діяльності, посадою, титулом тощо, у тих випадках, коли назва спільна для осіб чоловічої та жіночої статі. Особливо високою продуктивністю при цьому відзначається суфікс **-к-**: *байкерка*, *віце-спікерка* *депутатка*, *дизайнерка*, *директорка*, *експертка*, *єврокомісарка*, *звукорежисерка*, *канцлерка*, *ораторка*, *повстанка*, *прем'єрка*, *професорка*, *рестораторка*, *службовка*, *снайперка* тощо. Спостерігаються певні тенденції до зростання продуктивності також деяких інших синонімічних суфіксів: *борчиня*, *воякиня*, *географиня*, *мисткиня*, *монархиня*, *педагогиня*, *плавчиня*, *політологиня*, *продавчиня*, *психологиня*, *фотографиня*, *членкиня*, *шевченкознавчиня* (**-ин-**); *байкерниця*, *підприємниця*, *правниця*, *продавниця*, *сотниця*, *урядовиця*, *шевченкознавиця* (**-иц'-**); *агентеса*, *адвокатеса*, *драматургеса*, *клоунеса* (**-ес-**). Деякі з перелічених лексем фіксуються у словниках, що свідчить про їх усталеність.

9. Спостерігається зниження продуктивності аббревіатурного способу словотворення, що, очевидно, пояснюється незручністю при користуванні аброутвореннями через непрозорість їх внутрішньої форми. Утім, на основі нових та більш давніх українських аббревіатур, а також аббревіатур, запозичених, головним чином, з англійської мови, активно продукуються похідні утворення. Напр.: *АТО* → *атошник*; *ГУРТ* (громадське українське радіо і телебачення) → *гуртівець* (ініціатор проекту громадського українського радіо і телебачення); *ДНР* → *дегенерівський*, *дегенерець*, *дегенерівець*; *МАФ* (мала архітектурна форма) → *мафівський*; *МВФ* → *емвеефівський*, *проемвеефівський*; *ОБСЄ* → *обеесєшник*; *ОСББ* (об'єднання співвласників багатоквартирних будинків) → *оесбебешний*, *оесбебешник*; *СУ-29* → *сушка*; *VIP* → *VIP-боксер*, *VIP-гість*, *VIP-заручини*, *VIP-зона*, *VIP-клієнт*, *VIP-кухня*, *VIP-палата*, *VIP-персона*, *VIP-пішохід*, *VIP-сауна*, *VIP-сектор*, *VIP-столик*, *VIP-чиновник* тощо.

10. Поступове зростання продуктивності творення нових слів шляхом усічення за зразком аббревіації, поєднанням цього способу словотворення з іншими. Пор., напр.: *правосек*, *реж* (режисер), *сепар*, *укр*, *шоубіз* тощо.

Лексеми, утворені усіченням за зразком аббревіації, виступають продуктивною мотивувальною базою: *фан* → *фанівський, фанклуб, фанзона, фанкультура*; *фольк* → *фолькнер, фолькфестиваль*; *фест* → *Гоголь-фест, джаз-фест, джура-фест, колядка-фест, листопад-фест, романтик-фест, корон-фест, вареник-фест* тощо.

11. Поповнення лексичного складу мови шляхом лексикалізації морфем: *суб, квазі (ніби), псевдо, супер, топ, віп* тощо.

12. Утворення слів, одним із компонентів словотвірної структури яких є варваризми в україномовному написанні та в написанні латинською графікою: *бізнесвумен, девелоперська* (про фірму, яка розробляє плани, пов'язані з будівництвом), *нюджаз, ньюзаїзд, прес-кар, шоу-рум* (виставкова кімната), *пew-романтик, pew-українець, NEXТ-покоління* тощо.

13. Активізація лексико-семантичного способу словотворення. Зростання продуктивності цього способу пов'язане насамперед з утворенням нових термінів, які з'являються шляхом проникнення з однієї галузі людської діяльності в іншу. У зв'язку з цим показовими є лексеми, утворені лексико-семантичним способом, які функціонують у політичній термінології. Пор.: *віраж* (поворот, зміна), *газова голка* (залежність від газопостачання), *дах* (захист), *імплантувати* (пересаджувати), *ін'єкція* (вкрай важливе поповнення чогось), *харчовий кошук* (статистичний набір продуктів, який планується на людину), *макіяж* (приховування істини), *перегони* (тривала боротьба за лідерство), *пресинг* (тиск), *раунд* (етап), *реанімація* (відновлення), *тайм-аут* (перерва), *щеплення* (запобігання певним діям) тощо. Від слова *майдан* (велике незабудоване місце в місті або селі; площа) лексико-семантичним способом утворився дериват *майдан* зі значенням *революція Гідності*. Лексема *майдан*, у свою чергу, стала вершиною нового словотвірного гнізда, до якого ввійшли такі похідні утворення, як *майданівський, майданний, майданівець, майданівка, євромайдан, євромайданівський, євромайданівець, євромайданівка, автомайдан, автомайданівський, автомайданівець, автомайданівка, антимайдан, антимайданівський, антимайданівець, майданутий, постмайданний, післямайданний, помайдання* тощо.

14. Заміна словосполучень дериватами. Пор., напр.: *бути креативним* → *креативити*; *виконувати свою справу* → *справуватися*; *особа, яка обіймає високу посаду* → *достойник*; *здобути результати* → *результувати*; *з обох сторін* → *обопільний*; *легковажно ставитися* → *легковажити*; *проводити час* → *годинити*; *робити висновки* → *висновувати* тощо. Стислість як ознака українського словотвору є одним із рушійних чинників більшості із перелічених вище тенденцій його розвитку.

Отже, на основі розглянутого матеріалу можемо **результувати**, що сучасні закономірності розвитку українського словотворення є виявом двох протилежних тенденцій. З одного боку, – це процес поглиблення й розвитку національної специфіки, а, з другого боку, – інтеграційний процес з усіма його як позитивними, так і негативними моментами, зумовлений, головним чином, дуже активним впливом англійської мови. Як правило, наведені нами приклади фіксуються лише на мовленнєвому рівні і не подаються в лексикографічних працях. Уживання багатьох з них є порушенням літературної норми. Утім, саме мовна практика формує ці літературні норми. **Перспективу** дослідження сучасних тенденцій розвитку словотворення вбачаємо у вивченні закономірностей його розвитку у всіх стилях

української літературної мови, детальному аналізі, систематизації і узагальненні отриманих результатів.

Література

1. *Горпинич В. О.* Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія : навч. посіб. / В. О. Горпинич. – К. : Вища шк., 1999. – 207 с.

2. *Ковалик І. І.* Вступ. Дериватологія (словотвір) як самостійна лінгвістична дисципліна та її місце у системі науки про мову / І. І. Ковалик // Словотвір сучасної української літературної мови : монографія. – К. : Наук. думка, 1979. – С. 5 – 56.

3. *Космеда Т. А.* Фемінізація сучасної української мови : актуалізація лексико-граматичного класу слів – назв осіб жіночої статі. Дещо про проблему їхнього лексикографування / Т. А. Космеда // Гендерна лінгвістика в Україні : історія, теоретичні засади, дискурсивна практика : колект. моногр. / Т. А. Космеда, Н. А. Карпенко, Т. Ф. Осіпова та ін.; за наук. ред. Т. А. Космеди. – Х.; Дрогобич : Коло, 2014. – С. 161 – 172.

4. *Коць Т. А.* Розвиток української дериватології і динаміка словотвірної норми / Т. А. Коць // Мовознавство. – 2011. – № 11. – С. 55 – 66.

5. *Нелюба А.* Лексико-словотвірні інновації. 2010 – 2011 : словник / А. Нелюба. – Х. : Харківське іст.-філол. товариство, 2012. – 100 с.

6. *Нелюба А. М.* Інноваційні зрушення й тенденції в українському жіночому словотворі / А. М. Нелюба // Лінгвістика : зб. наук. пр. – Луганськ, 2011. – Вип. 23. – С. 137 – 146.

7. Українська мова / за ред. Св. Єрмоленко. – Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej Opole 1999. – 324 с.

8. *Фаріон І.* Словотвірні норми – фундамент слова // Мовна норми : знищення, пошук, віднова : монографія / І. Фаріон. – [3-тє вид., доп.]. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. – С. 63 – 112.

Н. М. Хрустык,

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра украинского языка

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИИ УКРАИНСКОГО СЛОВООБРАЗОВАНИЯ

В статье рассматриваются современные тенденции в развитии украинского словообразования. Определяются основные закономерности развития словообразования, производится их краткая характеристика, определяются и анализируются причины их возникновения.

Ключевые слова: развитие украинского языка, процесс словообразования, продуктивность, современные тенденции развития.

UKRAINIAN WORD DERIVATION'S MODERN DEVELOPMENT TENDENCIES

The article is devoted of the question of studying the modern trends development of the Ukrainian language in derivation. The author proves of this problem being adequate, actual and perspective. The trends development in derivation of different years outlined and defined in works by I. I. Kovalyk, V. O. Horpynich, T. A. Kosmeda, T. A. Kots, A. M. Neluba, I. D. Farion.

The purpose of our research is to study modern trends development of the Ukrainian language in derivation. The object of the research is proper functioning derivation of the Ukrainian language. The subject of our research is modern trends development in derivation. To reach the aim we should solve such problems: outline definitively the modern trends development of the Ukrainian language in derivation; to study characteristic of this trends development and what causes their formation.

Methodology. The descriptive method, continuous sampling method, the method of morphemic and derivational analysis are used.

Results. The main modern trends development of the Ukrainian language in derivation states: the ways of word building such as lexical semantic, stem, composition, abbreviation, univerbation and other are active formative. The brevity is important characteristic for the Ukrainian word-formation.

Key words: functioning of the Ukrainian language, development of the derivation, productivity, modern trends development.